

Kocaeli ve Çevresi Örnekleri İle
Türk Halk İnançlarında
ADANMIŞLIK / SAHİPLİLİK

Yaşar KALAFAT
Halkbilimi Araştırmacısı
yasar.kalafat@mynet.com
yasarkalafat@gmail.com

GİRİŞ :

Adamak, bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kutsal bir güce yönelik bir niyette bulunmak, kutsal saydığı bir şey uğruna kendini feda etmek, ant niteliğinde söz vermek.(Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, 2005.) Adamak, adanmak herhangi bir şeyi bir amaca veya birine hasretmek onun uğruna, onu gözden çıkarmak iken, kavramın derinliklerinde daha ziyade inanç boyutu vardır.İslamî dönemde de varlığını sürdüren fiilin Gök Tanrı/Ulu Tanrı inanç sisteminde de mevcudiyetini görebiliyoruz. Fiilin her iki dönemdeki anlamı büyük ölçüde örtüşmektedir.

Biz bu bildirimizle, uzak geçmişten günümüze gelen adamak ve adanmak olgularının üzerinde dururken, dönemlerine göre adamanın ve adanmanın evsafalarını tartışmaya açıyoruz. Adak-Kurban, Adak-saçı bağlantısı üzerinde durmaya çalışıyoruz. Adak kavramından hareketle, günümüzün inanç terminolojisi kullanılarak izah etmek gerekir ise rahmani güçlerin rahmetini sağlamak ve azap güçlerinin gazabını önlemek için adak adanabilmektedir.

Bildirimizde Türk kültürlü coğrafyanın muhtelif bölgelerinden yaptığımız testitlerle, Kocaeli çevresinden yaptığımız tespitleri karşılaştırmaya çalışacak, hayatın muhtelif safhalarından örnekler verip, sözlü kültüre vaki yansımaları açıklayacağız. Bu arada yer, su ve ağaç gibi bazı kültürlerle konumuz arasında bağlantı kurmaya çalışacağız

METİN :

Tespitin konumuzla ilgisi daimi sahip ve geçici sahip boyutudur.O, yani kadiri mutlak olan sadece canlı olan veya canlı olduğu bilinenlerin değil, kainatın sahibidir. Nitekim, hal-hatır edilen kimse, şükür iyiyiz, emaneti taşıyoruz, der. Canı veren ve onu bedenlendiren bir gerçek sahip vardır. Anadolu'da nişanlı genç kız için adaklı tabiri de kullanılır. Bu tabirle,

nişanlanan kızın sahibinin olduğu anlatılmış olunur. Düğünde beğenilen bekar kızın başına. Bekar oğlan ve bazen de annesi bir baş örtüsü atar, bu uygulama ile bir anlamda o kız sahiplenilmiştir. Nişanlı kıza kesinlikle böyle bir muamele yapılmaz zira onun sahibi vardır. Kızın veya oğlanın “başını bağlamak” onun birisine adanmasıdır. Kına da bir adama nişanesidir. Hacı anne Allah’a, evlenecek gençler bilhassa kızlar yeni ocaklarına, asker adayları , Peygamber Ocağı’na adanırlar. Bazı tarikatlarda, özel küpe takılarak mensubiyet, ait olma anlatılmış olunur. “ Başı bozuk olan ile, başı bağlanmış olan” arasındaki fark bağlılığı olan ile bir bağı olmayan şeklinde de anlaşılabilir.

Adanılan, adananın himayesine, korumasının altına girmiş olur. İsim verilirken daha ziyade Azerbaycan Türklerinde rastlanılan, Hudaverdi, Allahverdi, Hakverdi, Tanrıku gibi isimler bu mahiyettedirler. Kırım Türklerinde rastlanılan Kurtnezir de bu türden bir isimdir. Güçlü hayvanların veya güçlü varlıkların isimlerinin ad olarak insanlar için seçilmiş olmalarının hikmeti, onların koruyucu gücünden istifade etmek, bir anlamda onların takımına girmek suretiyle, onlardan ve onlardan çekinenlere karşı güven sağlamak inancında arınabilir.

Çocuğu yaşamayan anne adaylarının çocukları olmadan evvel veya çocuk dünyaya henüz gelmişken onları yatırlara götürdüklerini, çocuğu yatıra manevi anlamda sattıklarını, çocuğa yatırın ismini verdiklerini, belirli bir döneme kadar yatırın özel olarak ziyaret edildiğini ve bu münasebetle bir takım uygulamaların olduğunu biliyoruz. Böylece inanca göre çocuk veya annesini kendilerine musallat olan kara güçlere karşı sahiplenilerek himaye altına girmiş olmaktadır. Anadolu’da çocuğu yaşamayan annenin çocuğunu, çok çocuklu komşusuna bu anlamda sattığını, Özbekistan’da çocuk ilk beşiğe konulmadan evvel, beşiğin iki tarafındaki birisi bebeğin annesi olmak üzere bebek satma merasimi yapılır. Bu türden gaip alemine yapılan satışlar başka hallerde de yapılır. Mesela tedavi maksadı ile de yapıldığı veya aya karşı yapıldığı da olur.

Delikli taşın veya ağacın kovuğundan karşı tarafa geçen ve böylece, korunmuş, şifa bulmuş olduğuna inan kimsenin inancı ile yeni gelinin yeni evine girdiğinde kaynanasının eteğinin altından geçmesi, yenilen pehlivanın yenen pehlivanın koltuğunun altından geçmesi inançları arasında, himayeye girmiş olma anlamında ortaklıklar olmalı.

İhtiyatla gündeme taşımak istediğim bir husus da, İslamiyet’te, can bedenden çıktıktan sonra, mevta henüz yıkanmamış iken ruhuna Kur’an-ı Kerim okunmamaktadır. Ölümünden evvel beden sahibi can iken ve ölümle toprağa teslim edilip beden yeni sahibini bulurken aradaki bu dönemin özel

anlamı ne olabilir. Cesedin defin edilinceye kadar hiç yalnız bırakılmamasının, sürekli yanında ışık yakılmasının, özellikle kedilerden korunması inancının olması, sahiplenme ile ilgili bir boyutu var mıdır? Neden eşi ölen kadın nikahsız bırakılmaz ve molla ile bir şekilde nikahlanır.Ölümle nikah düşüyor iken, dul kadın sahipsiz mi bırakılmamak istenilmiştir? Halk arasında toprağa emanet ettik veya Alevi_Bektaşî inançlı İslam kesimde, defin anlamında toprağa sırladık denilmiş olması, sahiplilikle izah edilebilir mi?

Kazan Türklerindeki bir halk inancına göre, yeni yapılmış eve sahipleri olan insanlar girmeden evvel, o eve bir kedi sokulur. Kedi evi dolaşır çıktıktan sonra, evin tekin olduğu sahiplenilmediği anlaşıldıktan sonra evin sahipleri yaşamak üzere eve girerler. Kara iyelerin sahiplenmelerine karşı korunma inancı ile bu dini uygulama ilişkilendirilebilir mi?

Kırım Türkleri arasında şahit olduğum bir ifadeye göre, Leyla-ı Kadir Gecesi gibi geceler için Nişanlı Geceler tabiri kullanılıyordu. Buradaki nişan, işaretlenmiş, belirlenmiş anlamında idi. Bu ifade bana adeta özel ibadete adanmış veya ibadet için özel adanmış mesajı vermişti.

Kandıra keten bezinden misafir için yapılmış gömleğin, yaka kısmı işaretlenir ve fakat açılmaz. Açılma işlemi misafir giyecekken yapılır. O gömlek sahibi, misafir gelinceye kadar yok kabul edilir. Misafir gelince yakası açılır ve sahibi yani misafir artık onu sahiplenmiş olur .(Sinem Budun-Necdet Şaşı, “Küreselleşme Süreciyle Kaybedilen Değer, Kandıra Bezi”, Halk Kültürlerini Koruma-Yaşatma ve Geleceğe Aktarma Uluslar arası Sempozyumu, 16-18 Aralık 2005 Kocaeli.).O gömlek adete bilinmeyen misafire adanmıştır. Nitekim yakası açılmamış söz, hiç duyulmadık ilk defa söylenen sözdür. Anadolu’da ilk defa giyilen giysi, bilhassa gömlek türü giysiler besmele ile giyilir, giydirilir. Giyilmeden evvel düğmeleri iliklidir. Giyecek olan kimse açar giyer. Aksi halde daha evvel şeytan/cinler giymiş olabilirler inancı vardır. Bir nevi “ kara büyü”dür. O gömlek bağlıdır. Kefenin ismi “ yakasız gömlek”tir.Aslı’nın babası Kara Keşiş Aslı’ya kırk düğmeli büyü gömlek giydirir. Aslı’nın Kerem’den evvel keşiş babası tarafından sahiplenilmiş olması, bu çiftin vuslatlarına engel olur.Konumuzu ilgilendiren boyutu gömleğin veya Aslı’nın sahiplenilmiş olması inancıdır.

Türk-İslam halk inançlarında yeni dünyaya gelmiş çocuk için hayırlı olması dileğinde bulunulunca veya cinsiyeti sorulunca, bazen de çocukların miktarı öğrenilmek istenilince, “Allah bağışlar ise iki çocuk veya kız, oğlan” denir.” Veren de alan da odur”. İnancı vardır.Her şeyin gerçek sahibi O’dur. Her şey aslına sahibine dönecektir.” O’ndan geldik O’na gideceğiz” inancı hakimdir. Her şeyin bir ilk sahibi vardır ki, O bu kainatın ilk ve son sahibidir. Bir mülke hayırlı olsun temennisinde bulunulunca, Sahibi gerçek olandır, biz

kiracıyız, denir. Bu noktada dünya bir hana ve insanlar gelip geçici olan yolculara benzetilir. Büyük tasavvuf bilgini Yunus Emre'nin

Mal sahibi mülk sahibi,
Hani bunun ilk sahibi,
Mal da yalan mülk de yalan
Var biraz da sen oyalan ,dediği gibi gerçek olan sadece O'dur.

Anadolu'da bu arada Kocaeli'nde mezarlıktan bir çöp dahi alınmaz. Çocuklar sıkı sıkı uyarılır hiçbir şey almamaları tembih edilir, bir çakıl taşı veya bir kır çiçeği dahi kopartmaları engellenir. Mezarlıktan eve bir şey getirilmez denilirken, orada her şeyin sahibinin, orada yapmakta olanlar olduğuna inanılır.

Karakalpakistan'da tarihi bir mezarlıkta bazı mozaik parçaları bulmuş ve ertesi gün de çok ciddi bir kaza geçirmiştım. Geçmiş olsuna gelen yaşlı bir teyze bana, "Oğlum sen elhamdülillah inanç sahibi bir kimsenin, mezersenlikten/mezarlıktan o taşları yığmayacaktın/almayacaktın. Onları sahibi var bırakmazlar ucuz atlattın" demişti.

Sanırım Başkurdistan'da idi mezarlıkta bir kürek ve yarım kalmış bir torba çimento ve kum gibi bir şeyler görmüştüm. Aramızda bunların unutulduğunu veya mezar yapımının bitmediğini konuşuyorduk. Bize yapılan izahta mezarlığa getirilen şeylerin geriye götürülemeyeceğini, artık onların o mevtaya veya mevtalara ait olduğu inancını izah ettiler. Keza Dağlık Altay'da Gök Tanrı/Ulu Tanrı inançlı Türklerin mezar resimlerini çekerken, bizi herhangi bir şey almamamız için uyardılar.

Anadolu'da kutsiyetine inanılan dağ tepelerinin ağaçlı oldukları görülür. Bu ağaçlar kesilmez. Kocaeli yöresinde olduğu gibi, ulu zatların mezarından şifa için alınacak toprak, var ise suyundan almak icazete bağlanılmıştır. Buhara'da yanılmıyorsam Buhari'nin annesinin mezarı/türbesinin olduğu yerde kurumuş kütük haline dönüşmüş ulu bir ağaç vardı. Bunun, hayrına inanılarak, bundan bir kıymak alınırken mutlaka bir fatiha okunuyordu. Bu uygulama bir anlamda icazet demektir. Türkmenistan'da Çoban Baba yatırının bulunduğu coğrafya'da kutsal kabul edilir. Bu yörede türbeler için kale veya şehir de tabir ediliyor. Birçok türbe gibi buralarda da yatırın bayrağı ve gönderi var. Ziyaretçiler göndere adak bezi bağlarlarken adeta yatırın korunması altına girmiş oluyorlar. Fatihalar burada da Allah rızası için okunup yatırın ruhuna bağışlanıyor, ancak yukarıda da belirtilmeğe çalışıldığı gibi, kale yakın çevresindeki her şeyi ile yatıra ait, sahibi yatırmış gibi bir inanç var.

Anadolu'da yatırlarla ilgili anlatılan efsaneler ve onların göstermiş oldukları kerametler anlatılırken, türbeden hırsızlık yapanları, türbeyi

kirletenleri ve hatta türbenin önünden sarhoş veya uygunsuz hallerle geçenleri türbede yapanın cezalandırdığı da anlatılır.O makam ve çevresinin sahibi türbede yapandır ve bu inanç Kocaeli yöresi halkında da vardır.

Kocaeli merkez Orhan Mahallesi Rasathane Caddesindeki türbesinde yapmakta olan Ese Dede'nin türbesinde yakılan mumlar "Adak Mumu" ve burada bağlanılan bezler "Adak Bezi" dirler. Bunlar bir adamın sonucu yapılan uygulamalardır.

Kocaeli-Gebze'de belediye Binası arkasındaki Eski Mezarlık Mevkii'ndeki Malkoçoğlu Mehmet Bey'in türbesine de adak adandığı bilinmektedir.

Kocaeli'ne adını veren, yörenin fatihi Akçakoca'nın oğlu Hacı İlyas Bey'in Kocaeli Gebze'deki türbesine adak adayanlar, buranın özel ibriğinden abdest alır, namaz kılar, Kur'an-ı Kerim okurlar. Keza , Gebze Hacı Halil Mahallesi, Mustafa Paşa Camii müstemilatında yatmakta olan, sadrazamlığı da bulunan Çoban Mustafa Paşa'yı ziyaret edenler, adak adamamış olsalar da burada Kur'an-ı Kerim okurlar.

IV.Murat'ın kötürüm kızının duaları ile şifa bulmasını sağlayan Kocaeli-Gölcük'ün Örcün Köyü'nde yatmakta olan ve buraya Buhara'dan gelmiş olan Sultan Baba'nın türbesinde "Adak Kurbanı" kesilir.Burası sünnet ve evlilikler münasebeti ile de ziyaret edilir.

Kocaeli-Karamürsel'in Osmaniye Köyü'ndeki Suni Baba'ya çocuğu olmayanlarca bu dileklerinden hareketle adakta bulunulur.Anılan zatın gövdesi ve başı ayrı yerlere defnedildiği için "Kesik Baş" olarak bilinen ululardandır.

Ayrıca, yörenin yatırlarından deniz felaketlerinde hayırlı duaları ile bilinen ve sırrı açık edildiği için benzerlerinde olduğu gibi anında Hak'a yürüyen Kocaeli-Karamürsel'deki Vasiye Nine, Karamürsel'deki Karamürsel Alp, bir şekilde adakla da ziyaret edilebilen gönül erleridirler.

Rahmetli Sabri amcam bir dönem definecilik ile ilgilenmiş. Ondan hareketle anlatırlardı. Definlerden bir kısmının sahibi olurmuş. Sahiplenilmiş bu tür definelerin sahipleri izin vermezler ise, defineye ulaşamazmış. Böyle hallerde sözün gelimi altınlar sıradan madeni sikkeler olurlarmış veya yılana çyana dönüşürlermiş. Hazinesin yerine ulaşıldığı halde kazılan yerin boş çıkması halinde, sahipleri götürdü, denilir. Bunun içindir ki, hazinenin yerini söyleyen falcı veya büyücü çok kere ona ulaşılmasının şartları arasında kurban kesilmesi gibi hususları da belirtirler.

Sahipli hazinelere ulaşılmasının şartları arasında, aramanın günün belirli saatleri arasında yapılması gerektiği hususu da vardır.Hazine için açılan çukurda gerekli derinliğe güneş batmadan ulaşılması icap ediyor ise,ve ulaşılmadan eşme işlemi ikinci güne bırakılıyor ise, o gece açılan çukurun hazine sahipleri tarafından doldurulacağına inanılır. Güneş battıktan sonra arama işlemi durdurulmalıdır. Zira güneş battıktan sonra “yerler bağlandı” inancı vardır. Hava karardıktan sonra “yerler mühürlendi” denilir.Artık yerler sahiplenilmiştir. Bu saatten sonra bir çok için yapılmaması gerektiğine inanılır. Mesela defin yapılmaz. Mezarlıklara destursuz gündüzün girilmesi uygun görülmez iken, gece girilmesi de sakıncalı bulunur. Zira sahipleri rahatsız olabilirler rahatsız edilmemeleri inancı vardır.

Gürcistan’ın Borçalı ve Karap bölgesi Türklerinde yere düşen ve yuvarlanıp bir yerlere giden patates soğan türü Şeylerin muhakkak bulunup alınmasında ısrarlı davranılmaz. O tür Şeyler için “artık o yerin hakkı” gibi sözler söylenilir. Adeta yeni sahibi toprak veya su olmuştur.

Kars ve Trabzon yörelerinde koşarken düşen çocuğun düştüğü yere Őeker türünden bir Şeyler atılarak,çocuğa bir Şey olmadığı için Őkredilirdi. Őeker nevinden Şeylerin serpilmeleri bir noktada minnet bildiren Őükran ifade eden saılardı.

Hakasya, Altaylar ve Tuva’da Şahit olduğumuz, yolculuğa çıkmadan Obo’larda yapılan saılar yol iyesi için yapılmış koruyucu adaklardı. Yolculuğun salimen geçmesi inancı ile yapıyorlardı. Yolun sahibi yolun iyesidir. Anadolu’da hala bilhassa uzun yola çıkmadan hayır işlenir, sadaka verilir. Otobüs terminalleri bir dönem dilencilerin mekanlarındandı.

Azerbaycan’ın Kazak ve Nahcivan yöresi Türkleri arasında suya da yemin edildiği olur.Mesela “bu suyun piri hakkı” denilir. Keza ateşe, güneşe de ant içildiği olur.Yer-su kültünden, yer ve gök iyeleri inancında bunların sahipli oldukları, sahiplerinin bulunduğunu kendileri için saçı yapıldığını biliyoruz. Bizim bu bildirimizle üzerinde durduğumuz husus, adak-kurban saçı bağlantısı ve mahiyetlerinin ne olduğu hususu değildir. Uğruna adama yapılanların arasında bu tür kltlerin de olduğunun belirtilmesidir. İslam’da adak, kurban nezir Allah rızası için, Allah adı ile, Allah için yapılır. Allah’a rağmen başka bir gücün hakimiyetinin varlığına inanmak ve ondan medet ummak haşa Allah’a ortak koşmak anlamına gelir ki, günahların en büyüğüdür.

Eski Türk inançlarında kurban ve adak için seçilen hayvana “ıduk” denirdi. Iduk hayvanın yn kırılmaz, sütü sağılmaz , bu hayvan yüke koşulmaz, başı boş bırakılırlardı. Iduk olarak seçilen hayvan kurban edileceği ana kadar bu Şekilde muhafaza edilirdi.(Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi,

İstanbul, 1976) Günümüzde sık görülmesi de Kırgızistan'da yığınların içerisinde bu maksat için ayrılmış atın özel statüsü vardır. Ona binilmez, otlamasına , dolaşmasına müdahale edilmez, o hırpalanılmaz. Kocaeli ve yöresinde olduğu gibi Anadolu'nun bir çok yerinde de kurbanlık olarak ayrılmış hayvana gösterilen ilgi özeldir. O Allah'a adanmıştır. Genelde her şeyin sahibi olan Allah artık o kurbanın özelinde de sahibidir.

Şehitlikte, Allah rızası için, vatanın kutsallığı inancından yola çıkılarak, Allah yolunda ceht etmek, kişinin kendisini Allah'a adaması inancı vardır. Eski Türk İnanç Sistemi'nde vatan toprakları için kutsal yer-su, Ötügen için ölünyordu. Kendi formatında Türkler İslamiyet'ten toprakları için canlarını Gök/Ulu Tanrıya adıyorlardı.

Konuyla dolaylı bağlantısı itibariyle halk inançlarındaki niyet ve niyetlenmekten de kısaca bahsetmek istiyoruz. Birisine hayır işleme adına vermeği düşündüğünüz, ona, onu vermeğe niyetlendiğiniz şeyin artık sahibi odur. Niyet kutsaldır.niyetlenildikten sonra cayılması uygun bulunmaz.. Niyetlenilen nesne yeni sahibinin olduğu inancından hareketle, artık başkasının olmuş bir malın, bir hayırın , bir amelin üzerinde tasarruf etmek anlamına gelir ve doğru kabul edilmez. Niyetlenilen orucun bozulması kefarettir. Hayatta iken herhangi bir uygulamaya karar veren kimsenin ömrü vefa etmemiş ise, yakınları onun ruhunun rahatlaması adına, alınacağı alır ve verileceği verirler. Zira ona niyetlenilmiştir. Nitekim ibadette de özel anlamda “ niyet “aynı inanç bütünü'nün bir parçasıdır.

Kaynağını çok aramama rağmen maalesef bulamadığım 2004 yılında Kocaeli'nde dinlediğim bir bildiri de bir doküman türüne dair bilgi edinmiştim. Bu türden doküman örtü sadece dokümanın tabutu üzerine serilebiliyor ve daha evvel hiçbir yerde ve hiçbir şekilde kullanılmıyor. Bize bu tespit adamayı düşündürmüştü. Bu örtü bu niyete adanmıştı. Adayan hayırına inanıyordu. Adanılma amacının dışında kullanılmamalı idi. Keza hala görülen “hac parası” hazırlığı yapılır. Hacı adayı helal kazancından, gitmesi kısmet olacağı gün için o niyetle tasarrufta bulunur. Paraya kolayına el sürülmez. Eskilerde sık görülen şimdilerde pek rastlanılmayan bu türden bir adama da “kefen parası”dır. Eskiler ani ölüm için tedbir olsun diye bu türden hazırlıklar da yaparlardı, hatta seyahatlerinde bu amaçla yaptıkları hazırlıkları yanları sıra da götürürlerdi.Bu hazırlık sadece o işe adanmıştı ve başka bir yerde başka bir amaç için kullanılmazdı bu konuda az-çok aynı mealde bir başka tespit de “..ekip biçtikleri, ip haline getirdikleri ve dokudukları kefeni, aynalı sandıklarında kefenlik saklarlar. Kadınlar, beni benim dokuduğum beze sarın, kefenimi ondan yapın diye vasiyette bulunurlar. Son yolculuklarında, başkalarının parası ve emeği geçsin istemezler” denilmektedir. (Yrd. Doç. Işıl Altun, “Kocaeli ve

Çevresine Ait Bir Dokuma: Köy Çezmesi ya da Kandıra Bezi” I. Uluslar arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, 20-22 Nisan 2006, Kocaeli)

SONUÇ:

Adamak, adanmak Türk halk inançlarının bir parçasıdır. Diğer inançlarımızla doğal olarak bağlantılıdır. Hayatın her döneminden örneklenebilir. İslamiyet evveli dönemi inançlarımızla da ilişkilidir. Bu tespitler doğal olarak Kocaeli ve Çevresinde de görülmektedir.

İnsanlar varsa doğal olarak bir şekilde dinleri de olacaktır. Adak, adamak adanılmak inancı bu anlamda haliyle evrenseldir. Bizim yapmaya çalıştığımız, günümüzden geçmişe halk inançlarından hareketle bir yolculuk yapabilmek, yaşayan inançlarımızın derinliklerine gidebilmeğe çalışmaktı. Geneldeki bu arayışımıza özeldir Kocaeli ve çevresini ele almaya çalıştık.